

Arany János

Toldi

rendező Paczolay Béla

OKTATÁSI SEGÉDANYAG VÍGSZÍNHÁZ

bemutató | **Pesti Színház** | 2014

víg

AZ OKTATÁSI SEGÉDANYAGRÓL

A Vígszínház oktatási segédanyagait azért hoztuk létre, hogy kiegészítsük az előadások élményét, illetve hozzájáruljunk annak továbbgondolásához és tanításához. Elsődleges célunk, hogy megkönnyítsük a pedagógusok számára a diákok felkészítését az adott előadásra, és a színházi látogatás után annak közös feldolgozásához nyújtsunk segítséget. A segédanyagokban összegyűjtjük a drámákkal kapcsolatos lényegesebb történelmi, színház- és irodalomtörténeti információkat, háttérismereteket, amelyek a diákok előzetes tudását egészíthetik ki. A csomag magában foglalja az előadás után megtárgyalandó fontosabb kérdéseket és szempontokat, melyek a darab megértéséhez nyújtanak segítséget – így a darabok tartalmi összefoglalóját, a szerző életrajzát, rövid történelmi áttekintést, karakterleírásokat, előadás-történetet, lehetséges esszé- és vitatémákat, levezető játékokat és ötleteket további szempontok megvitatására.

SZEREPOSZTÁS

Előadja: CSŐRE GÁBOR

Zenészek: BARABÁS BÉLA, GALÁNTAI ZSOLT

Díszlet: HUJBER BALÁZS

Jelmez: MESTER DÓRA

Zene: BARABÁS BÉLA

Animáció: KISS VIRÁG, LENGYEL NÓRA, SZABÓ PÉTER, Umbrella.tv

Animációs rendező: CSÁKI LÁSZLÓ

Vetítés: SZILÁGYI LÓRÁND

Mozgás: KIRÁLY ATTILA

Dramaturg: KOVÁCS KRISZTINA

Szcenika: KRISZTIÁNI ISTVÁN

Ügyelő: RÖTHLER BALÁZS

Súgó: ZSOLNAY ANDREA

A rendező munkatársa: VÁRNAI ILDIKÓ

Rendező: PACZOLAY BÉLA

A ROMANTIKA

Közép-Európában az egyes népek nemzeti függetlenségének a hiánya, a széttagoaltság oda vezetett, hogy egyedül a közös nyelv maradt az együvé tartozás legfontosabb eleme. Épp ezért már a felvilágosodás hatására elkezdődött a romantikáig ívelő nyelvújítás. A nemzeti öntudatra ébredés egyik legfontosabb mozgalma lett az irodalmi nyelv kidolgozása. Mivel a reformkorban a nemzeti függetlenség kérdése mindenenk fölötti probléma volt, az irodalomban is meghatározó szerepe lett a nemzeti eszmének. Az idegen elnyomás ellen, és a nemzeti nyelvért vívott harc az írókra, költőkre egy bizonyos társadalmi szerepet erőszakolt rá. A költő a népet vezérlő lángoszlop lett, a szabadságküzdelmeket irányító népvezér, apostol, akitől elvárta a közvélemény, hogy csakis magas erkölcsi törekvésű műveket alkosson. A lángoszlop szerepével is összefügg a népiesség új értelmezése. A „népi hős” a nemzeti lángelme megtestesítője lett, a múltbéli értékek őrzője. A nép akarata Isten akaratává nemesült. A romantika filozófiája a nemzetet kollektív személyiségnek fogta fel, aminek épp úgy van gyermek-, férfi- és öregkora, majd halála, mint az egyes embereknek.

ARANY JÁNOS

„Minden szál hozzá vezetett, és minden szál tőle vezet, a magyar szellemi életnek ő a sugárzási központja” (Szerb Antal)

1817. március 2-án született Nagyszalontán. A gyermek Arany Jánost apja korán megtanította írni, olvasni, mire hatévesen iskolába került, már némi olvasottsággal is rendelkezett. Tizennégy éves korában segédtanítói állást vállalt, hogy támogassa nehéz sorsú szüleit. Keresetéből telt arra is, hogy beiratkozzon a debreceni református kollégiumba, de tanulmányait a második évben abbahagyta, és vándorszínésznek állt egy éppen Debrecenben időző társulathoz. Egy rossz álom hatására - amelyben édesanyját halva látta - egy heti gyaloglás után visszatért szülővárosába. Pár hét múlva anyját valóban elvesztette. Otthon megpróbált beilleszkedni a polgári életbe: másodjegyzőként vállalt munkát, gazdálkodott. 1840-ben feleségül vette Ercsey Juliannát, és elhatározta, hogy családjának és hivatalának él.

Csak magán időtöltésből kezdett neki 1845-ben az Elveszett alkotmánynak, bosszankodva az előző havi megyei tisztújításon. Írás közben értesült a Kisfaludy Társaság vígeposztra kiírt pályázatáról, amelyre beküldte az elkészült írást, és meg is nyerte vele az első díjat. Az igazi nagy sikert azonban csak a Toldi hozta meg számára. A Kisfaludy Társaság következő évi pályázatára írta a művet, amely a népies irányzat célkitűzéseinek megfelelően a nép felemelkedését szolgálta. A költő az országos elismerés mellett elnyerte Petőfi rokonszenvét is, az ekkor kezdődött barátságuk emlékét Arany élete végéig híven ápolta. 1847-ben több epikus alkotása is született, ebben az évben írta meg a Toldi estjének nagy részét is.

1851-ben a nagykőrösi református egyház ajánlott tanári állást az újjászervezett gimnáziumba Arany, hogy családját el tudja tartani, elvállalta a munkát. Ez az időszak (1850-1859) költészetének legtermékenyebb korszaka volt. Feladatának tekintette a reformkor és Petőfi eszméinek ébrentartását, és azt, hogy az összetört nemzet vigasztalója legyen. Nem érezte azonban jól magát a nagykőrösi elzártságban, így megváltás volt számára, mikor 1860-ban felajánlották neki a megújuló Kisfaludy Társaság igazgatói posztját, és Pestre költözhetett. Később az Akadémia titkára, majd főtitkára lett.

Lánya korai halálának, betegeskedésének hatására az első pesti évek lendülete megtört. Több mint tíz évre elhallgatott benne a költő is, miután nem tudta eldönteni, hogy lírikus vagy epikus szerzőként gondoljon-e magára. Csak miután 1877-ben lemondott hivataláról, élhetett ismét a költészetnek. A polgárosodó főváros zajából a Margitszigetre menekülve írt „Kapcsos könyvébe”, az ekkor születő verseit Őszikék címmel foglalta ciklusba. Ezekben a művekben, levetve a nemzeti költő szerepét, a belső lélek világával foglalkozott. Az egyre többet betegeskedő költő 1879-ben még befejezte a harminc év óta íródó Toldi szerelmét. 1882. október 22-én halt meg Pesten.

Időrendi vázlat

1817. március 2-án születik Nagyszalontán

1833-35: A debreceni kollégium diákja

1834: Segédtanító Kisújszálláson

1836: Beáll vándorszínésznek, majd hazatér

1840: Másodjegyző Nagyszalontán, feleségül veszi Ercsey Juliannát

1845: Az elveszett alkotmány

1846: Toldi

1847: Barátság Petőfivel

1848: Toldi estéje

1851: A nagykőrösi gimnázium tanára

1860: Pestre költözik, a Kisfaludy Társaság igazgatója

1865: Az MTA titkára, lánya meghal

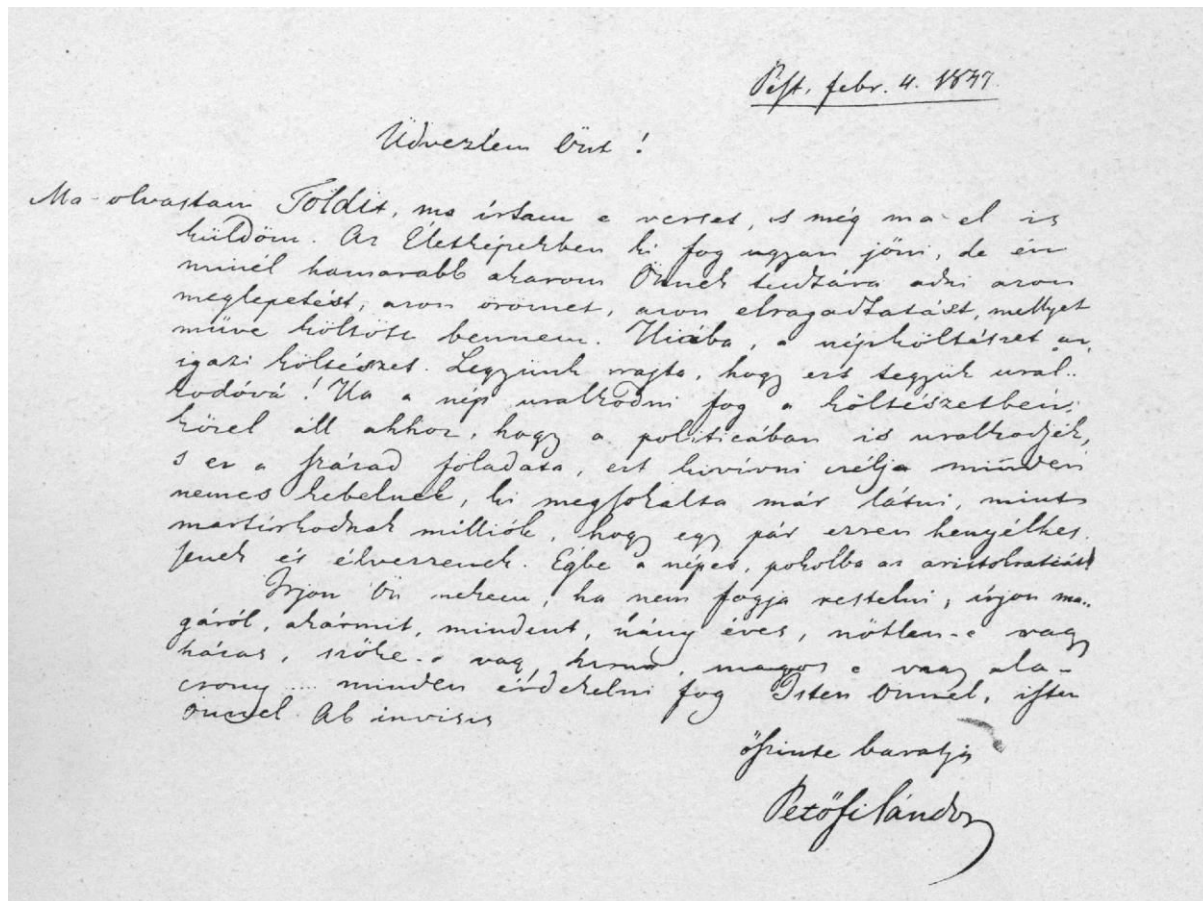
1870-79: Az MTA főtitkára

1877: Margit szigeten megírja az Őszikék ciklus verseit

1879: Toldi szerelme

1882. október 22-én meghal Pesten

PETŐFI SÁNDOR LEVELE ARANYNAK

Pest, február 4. 1847.

Üdveztem Önt! Ma olvastam Toldi-t, ma írtam e verset, s még ma el is küldöm. Az „Életképek”-ben ki fog ugyan jönni, de én minél hamarabb akarom Önnek tudtára adni azon meglepetést, azon örömet, azon elragadtatást, melyet műve költött bennem. Hiába, a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század föladata, ezt kivívni célja minden nemes kebelnek, ki megsokallta már látni, mint martírkodnak milliók, hogy egypár ezren henyélhessenek és élvezzenek. Égbe a népet, pokolba az aristokráciát!

Írjon Ön nekem, ha nem fogja restelni; írjon magáról, akármit, mindent, hány éves, nőtlen-e vagy házas, szőke-e vagy barna, magos-e vagy alacsony ... minden érdekelni fog. Isten Önnel, Isten Önnel. Ab invisis* őszinte barátja

Petőfi Sándor

Arany Jánoshoz

TOLDI írójához elküldöm lelkemet
Meleg kézfogásra, forró ölelésre!...
Olvastam, költőtárs, olvastam művedet,
S nagy az én szívemnek ő gyönyörűsége.
Ha hozzád ér lelkem, s meg talál égetni:
Nem tehetek róla... te gyujtottad úgy fel!
Hol is tehetél szert ennyi jóra, ennyi
Szépre, mely könyvedben csillog pazar fénnel?
Ki és mi vagy? hogy így tűzokádó gyanánt
Tenger mélységéből egyszerre bukkansz ki.
Más csak levelenként kapja a borostyánt,
S neked rögtön egész koszorút kell adni.
Ki volt tanítód? hol jártál iskolába?
Hogy lantod ily mesterkezekkel pengeted.
Az iskolákban nem tanulni, hiába,
Ilyet... a természet tanított tégedet.
Dalod, mint a puszták harangja, egyszerű,
De oly tiszta is, mint a puszták harangja,
Melynek csengése a rónákon keresztül
Vándorol, s a világ zaja nem zavarja.
S ez az igaz költő, ki a nép ajkára
Hullatja keblének mennyei mannáját.
A szegény nép! olyan felhős láthatára,
S felhők közt kék eget csak néhanapján lát.
Nagy fáradalmait ha nem enyhíti más,
Enyhítsük mi költők, daloljunk számára,
Legyen minden dalunk egy-egy vigasztalás,
Egy édes álom a kemény nyoszolyára!
Ezen gondolatok elmém környékezték,
Midőn a költői szent hegyre jövék fel;
Mit én nem egészen dicstelenül kezdék,
Folytasd te, barátom, teljes dicsőséggel!
(Pest, 1847. február.)

ARANY JÁNOS VÁLASZA PETŐFINEK

Szalonta, február 11. 1847.

Viszont üdvözlésemet Önnek!

Ha: versem, levelem zavartnak tűnik fel Ön előtt, ne csodálkozzék rajta. Parlagi műzsám, mint együgyű pórleány, elpirul a dicséreten s összefüggetlen szavakat rebeg. Február 10-edike - ha szabad törpeségeket óriási dolgokhoz hasonlítanom - úgy rohant meg a kitüntetéssel, mint Macbethet a diadalnap: vajha tévútra ne ragadtassam általa! Előbb a túlságos dicsérés a fővárosi újságokban, azután a Szépirodalmi Szemle, azután Vahot Imre levele s végre, mi a többiek koronája: *levél Petőfitől!*... Hol veszek erőt, megérdemelni ezt!

- Önnek elveit a nép és költészete felől forró kebellemel osztom... hisz nekem *önzésből* is azt kell tennem! Nemzeti költészetet csak azontúl remélek, ha előbb népi költészet virágzott. Mit szólna Ön hozzá, ha valaki tisztán népi szellemben és nyelven írt (komoly) eposzra vetné fejét? Chimaera* lenne ez ...?

Magamról írok: de mit? Hogyan érdekelhetnék Önt az én hétköznapjaim? - Nem éppen homályosan futott iskolai pályám derekáról ábrándim színész-csoporthoz vezettek, melynek művészete, mint nyakon öntés jeges vízzel, akárkit is kiábrándított volna. Két hónap telve odahagytam s szülőföldemre visszatérve, most jegyzői minőségben, hitvány évi bérért, naponként egyremásra 10 órát hivatalban vagyok. A többi időmet részint szeretett nőm, s két kis gyermekem, részint Homérom és Shakespeare-em társaságában töltöm el, - s talán sohasem érintik vala lábaim az írói pályát, ha a sors iskolatársamat, Szilágyi Istvánt nálam két évig mindennapossá nem teszi.

De jól tettem, hogy kiléptem. Használtam általa az irodalomnak, használtam magamnak. Az irodalomnak, mert Önt egy oly *szép vers írására ösztönöztem*; magamnak, mert Ön, kit annyira tisztellek, baráti jobbát nyújtá felém. Isten áldja meg Önt mindenikért ...

„Áldja meg az Isten ezen a világon,

Még a másikon is, szívemből kívánom”.

tisztelve szerető barátja

Arany János

Válasz Petőfi Sándornak

Zavarva lelkem, mint a bomlott cimbalom;
Örül a szívem és mégis sajog belé,
Hányja veti a hab: mért e *nagy* jutalom?
Petőfit barátul mégsem érdemelé.
Hiszen pályadíjul ez nem volt kitűzve...
Szerencse, isteni jó szerencse nékem!
Máskép szerény művem vetém vala tűzbe,
Mert hogyan lett volna nyerni reménységem?
És mily sokat nyerék! Pusztán a pályabér
Majd elhomályosít, midőn felém ragyog:
De hát a *ráadás!*... Lelkem lelkéig ér,
Hogy drága jobbkezed osztályosa vagyok.
S mi vagyok én, kérded. Egy népi sarjadék,
Ki törzsömnek élek, érette, általa;
Sorsa az én sorsom s ha dalra olvadék,
Otthon leli magát ajakimon dala.
Akartam köréből el-kivándorolni:
Jött a sors kereke és útfélre vágott,
S midőn visszafelé bujdokolnék, holmi
Tüske közől szedtem egynehány virágot.
Jöttek a búgondok úti cimborának,
Összebarátkoztunk, összeszoktunk szépen;
Én koszorút fűztem, ők hamiskodának,
Eltépték füzérem félelkészültében.
Végre kincset leltem: házi boldogságot,
Mely annál becsesb, mert nem szükség őrzeni,
És az Iza partján ama hű barátot...
Nem is mertem volna többet reményleni.
Most, mintha üstökös csapna szűk lakomba,
Éget és világít lelkemben leveled:
Oh mondd meg nevemmel, ha felkeres Tompa,
Mily igen szeretlek *Téged* s őt is veled.
(1847. febr. 11.)

AZ EPIKUS KÖLTŐ

Arany János lírai alkatú költő volt, mégis epikusként indult, és munkássága során mindvégig ragaszkodott a verses epikához. Esetlennek érezte magát a lírában, ezért a sikert hozó úton próbált haladni: folyamatosan vissza-visszatért az epikához. Epikusnak tartotta magát, ragaszkodva a kor, a közvélemény és a legnagyobb költőtárs által rárótt szerephez.

„Végtelenül ügyetlen vagyok a lírában, szörnyen bosszankodom, ha valakinek másnak olyan estelen verseit kényteleníttetném olvasni, mint az enyéim. Úgy érzem, mintha elveszne markomban a finom ujjakhoz szokott lyra. Aztán meg hol is vennék én lyrai lelkesedést?” (Levél Petőfihez, 1847. szeptember 7.)

A Toldi keletkezése

„Készíttessék költői beszély, versben, melynek hőse valamely, a nép ajkán élő történeti személy, például Mátyás király, Toldi Miklós, Kádár vitéz stb. Forma és szellem népies legyen. Beküldés határnapja: november 26. 1846. Jutalma 15 db arany.” (A Kisfaludy Társaság pályázata)

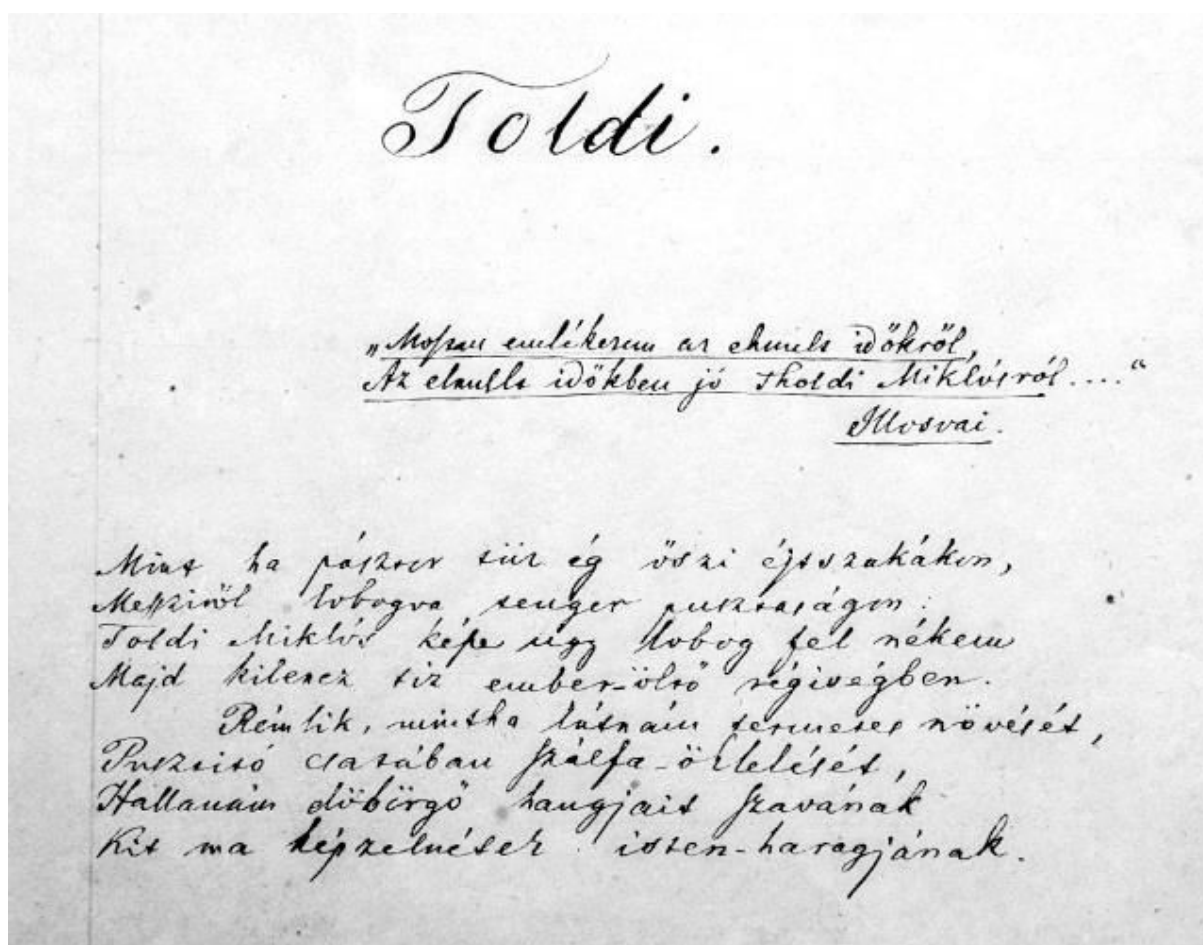
A felhívás mintha egyenesen Aranyra szólt volna, aki készülő művéhez Toldi Miklóst választotta hőséül. A Toldiak Arany szülőfaluja, Nagyszalonta urai voltak, történetük szájról szájra járt a helybeliek között. Arany több forrásból is dolgozhatott, hiszen számos népmonda örökítette meg a nagy erejű hős, Toldi Miklós történetét. Arany könyvtárában megvolt Ilosvai Selymes Péter XVI. század végi históriás éneke: az *Az híres-nevezetes Toldi Miklósnak jeles cselekedeteiről és bajnokságáról való história*. Arany ezt a széphistóriáját vette alapul. A krónikából a főszereplő ifjúkorának történetét dolgozta föl, elhagyva Toldi nevetségesebb tulajdonságait, de meghagyva nehézkességét, indulatosságát. Az Ilosvaitól átvett sorokat idézte az énekek előtt mottóként.

*„Mostan emlékezem az elmúlt időkről,
Az elmúlt időkben jó Tholdi Miklósról...‘
Ilosvai.*

Ilosvai műve a francia hősi énekek mintájára az első részben a hős gyermekkorát, a másodikban lovagként elkövetett hős tetteit mutatja be. A harmadik részben Toldi meg hasonul az udvarral, majd száműzi magát és visszavonul magányába, hogy onnan

visszatérve mentse meg a királyt a vereségtől. Arany felismerte, hogy korábbi munkája – Az elveszett alkotmány- műfaja nem alkalmas új célkitűzései megvalósításához. A klasszikus eposz helyett az elbeszélő költeményt választotta. Arany Toldijának szerkezete a Vergiliusi hagyományra épül: az első hat ének a bolyongás: Miklós bujdosásának története, a második hat a harc leírása, amelyben Miklós visszaserzi becsületét. Az elveszett alkotmányhoz képest a Toldi szerkezete egyszerűbb, szereplői lélektanilag pontosan ábrázolt jellemek.

A tizennégy pályázatot elbíráló között volt Vörösmarty is, aki a következőket írta Arany Toldijáról: „A beküldött munkák között kétségtelenül a Toldit (4.sz.) illeti az elsőség. A kifejezések ősi egyszerűsége mellett a világos szerkezet, nagyszabású és sok bensőséggel bíró jellemek, a tisztán és következetesen népies előadás jóval fölül emelik a többi pályáírókon.” A Kisfaludy Társaság többi tagja is egyhangúan a Toldit ítélte a legjobb munkának, és a pályázatban kiírt jutalmat húsz aranyra emelték. Hamarosan megjelent a mű első kiadása is. Már a költő életében tanították a *Toldit*, és 1876 óta kötelező olvasmány is. Készült belőle többek között rajzfilm, diafilm, tévéfeldolgozás, hanglezem és színházi előadás is.

A TOLDI MITOLÓGIAI HÁTTERE

Hoppál Mihály író, néprajzkutató elemzése nyomán

Arany János műve nem az első, amely elbeszéli Toldi Miklós történetét. Ilosvai Selymes Péter világi énekszerző utolsó ismert munkája, *Az híres neves Tholdi Miklós jeles cselekedeteiről és bajnokoskodásáról való história* 1571-ben íródott. Arany maga is elődjének nevezte Ilosvait. Toldi Miklós alakját gyakran mondai kitalációnak vélik, noha okleveles családtörténeti adatok igazolják Ilosvai állítását, miszerint Toldi Miklós létező személy volt, és a Tholdi család tagjai híres, gazdag és magas közhivatalokat betöltő emberek voltak a 14. századtól kezdve.

Toldi alakja megtalálható több magyar, illetve külföldi népmesében is. Erős Jankó figurája például könnyen párhuzamba állítható Miklóséval: roppant erejű hős, aki farkasokkal birkózik, bikákat csap agyon és az ördög kezét addig szorítja, mígnem ujjából kiserken a vér.

Toldi Miklóst – ahogyan sok más hőst a mesék és mondák világából – szokás úgy is nevezni, mint „a férfi Hamupipőke” figurája, aki szolgálatban áll, gyakran alantas munkát végez, később bujdosni kényszerül, majd a lovagi tornán való győzelem után felemelkedik.

Arany mondai hagyományokat és mesei elemeket olvaszt egygké, s nem csak a hazai néphagyományban létezőket: jellegzetes mongol hősmesei elem például, hogy a hősnek oroszlánt, farkast és sast kell elgyőznie, a szigeti párbaj pedig megtalálható a Trisztán eposzokban és a skandináv sagákban is. Sőt, egy 1820 körül lejegyzett magyar hősmesében megtalálható az a motívum, mikor a főhős belerúgja csónakját a vízbe.

Toldi és a mesék világa

A Toldi történet elbeszélésének kiindulópontja a mesei cselekmény ismétlődéses jellege. A háromszor lejátszódó küzdelem vagy próba a magyar népmesékben is gyakran megtalálható elem. E mellett a nép egyszerű fiából (a család legkisebb gyermekéből) vitézzé váló hős képe is a mesei történetek közé sorolható. Toldi emberfeletti ereje és csodával határos győzelmei a farkas, a bika és a cseh vitézzel szemben, a mesei elemek varázslatos megmeneküléseire emlékeztetnek. Népmesei elem – a hármas egységen túl – a kettősségek, azaz a párhuzamok illetve ellentétek sora: hiány, majd a hiány felszámolása, tiltás, majd a tiltás megszegése, bujdosás és visszatérés, küzdelem és győzelem. Ezekben a Toldi sem szenved hiányt: az egyes

énekeken belül is rengeteg ilyen bináris szerkezeti elem található. Néhány példa az első énekből: Toldi egyedül – Laczfi sereggel, Toldi áll – Laczfiék mozognak, Miklós a földön – a sereg lóháton, Toldi paraszti származása – a vitézek nemesi rangja.

Toldi Miklós küzdelmei

Sokan kutatták és kutatják a mai napig a szöveg motívumainak eredetét. Az alföldi hiedelemmondák világában a táltos (sámán, természetfeletti képességgel bíró személy) farkasokkal küzd, illetve farkassá tud változni.

Egy ilyen történet szerint:

„A sárrét legöregebb emberei még tudják, hogy tátussá csak a hetedik gyerek lehet, az, aki foggal, vagy tizenegy ujjal jött a világra. Volt azonban a táltosnak egyéb külső jele is. Az ilyen gyerek sokáig függött anyja kebelén, különösen erős volt, de kevés szavú, csendes magaviseletű. Hétesztendős korában egyszer csak elszökött hazulról, mert ki kellett menni a rét valamelyik porongjára – melyikre, azt tudta ő magától – hogy ott megbirkózzék a vén táltosok által ráuszított farkasokkal. Ha ezen úrrá lett, aztán még a fekete bikává változott vénekkal kellett neki kiállnia birkózó próbát, de anyaszült meztelenül. Hatalmas szél támadt ilyenkor mindig, olyan amilyet ma is táltos szélnek hívnak.”

A mű lélektani elemzése lehet A magyar irodalom története szerint, hogy „A testvérgyilkosság gondolatát érlelő Miklós a farkasok legyűrésével a maga veszedelmes indulatát is legyűri: a farkasokat mintegy György helyett öli meg.”

A 18. századra vagy még korábbra vezet vissza a hajdúböszörményi idős pásztorok hiedelme, miszerint a táltos – aki gyakran pásztorként dolgozott – a farkasokkal szót ért, sőt egyesek még farkas képébe is át tudnak változni. „Az egyik nyájnál egy alkalommal a bojtárok agyonverték egy farkast: másnap vették észre, hogy a számadó juhászuk volt az...”

Kovács Gábor irodalomtudós a Toldi metaforáit vizsgálva arra a megállapításra jutott, hogy a főhős, Toldi Miklós mindhárom ütközetben önmagával küzd meg.

Az elbeszélő a negyedik énekben Miklóst egy *toportyánhoz* hasonlítja. A lábjegyzetben Arany megmagyarázza a kifejezést, és másik jelentésnek a *réti farkast* adja meg.

„És mint a toportyán, ha juhász kergette,
Magát egy kiszáradt nagy nádasba vette:
Ott is azt susogta a nád minden szála:
Széles e világon nincsen árva nála.”

Később Miklós legyőzi a farkast (vagyis önmagát), és – az elbeszélő leírása szerint – úgy küzd, mint egy *bika*.

„Miklós a kötődést unni kezdi végre,
Lábát sem restelli híni segítségre,
S mint midőn a bika dolgozik szarvával,
Fölveti a farkast egy erős rugással.”

Az elbeszélő költemény kilencedik énekében éppen egy bikával kerül szembe Toldi. Ekkor, a megvadult állat legyőzésével, másodszor is önmagát győzi le a metaforizáció szintjén.

Utolsó harcában a cseh vitézzel, Mikolával verekszik meg. A Mikola magyar megfelelője nem más, mint a Miklós név, amely ismét magára a főhősre utal. Kovács Gábor értelmezésében Arany a mesét, mint narratív modellt deformálta, amikor Toldi történetét a metaforák szintjén újraértelmezte.

ARANY JÁNOS: A MAGYAR NEMZETI VERSIDOMRÓL

Arany János, amellyel, hogy művész volt, számos irodalomtudománnyal kapcsolatos cikket és tanulmányt is írt. Különösen foglalkoztatta a versek szerkezete, a rím és a ritmus kérdése. A magyar nemzeti versidomról című tanulmányában kifejti, hogy a versek alapja nem a rím, hanem a ritmus. Az első versben íródott írásos emlékekre hivatkozva mutat rá arra, hogy a költészet hajnalán csak ritmus volt, rím és mérték még nem. A magyar nyelvű szólásokat és közmondásokat vizsgálva megállapítja, hogy a nép ajkán született verssorok is a ritmust tartják elsődlegesnek a rímek helyett. Arany beszél a tökéletes versorról is, melyben szerinte a legfontosabb gondolatnak kell a hangsúlyos ütemre esnie.

Részlet a Magyar nemzeti versidomból

Szóval a folyóbeszédet *rhythmus* váltja fel, mely benső és külső egyszersmind: szabályozza, kiméri, párhuzamos tagokra osztja fel úgy a gondolatot, mint a beszéd külső alakját s e kettőt egymással legszorosb öszhangzatba teszi, csaknem azonítja. A *rhythmus* tehát nem egyes tagok, sorok mértékszerű lebegése, mint valamely félig kifejlett prosodiai alak – nem is a rím, mérték összesége: mert, hogy ezek nélkül is van *rhythmus*, az összes héber költészet bizonyítja; míg ellenben, *rhythmus* nélkül, a folyóbeszéd rímelve is prózai természetű marad, mint ezt az arabok rímes prózáján, kiknél e korcs idom kifejlett, láthatjuk. És így a *rhythmus* az, mi a vers-idom lényegét teszi, mi a kötött beszédet a folyótól már elemeiben elválasztja s a kettőt éles ellentétbe helyezi egymással; minek veleszületett érzése nélkül lehet valaki igen jó prosaicus, de verselő nem.

E szerint a kötött beszéd lényege nem a rím s mérték, hanem a *rhythmus* lévén, ez utóbbi egykorú a költészettel, mely eredetileg csupán e formában nyilatkozott, s a rím vagy a mérték hangzatosságát csak később vette fel. Az ősrégi héber költészet, melyben sajátképi mértéket találni fel hiú kísérletnek bizonyult be, egyedül *rhythmuson*, a gondolat *rhythmusán* alapszik. Három fő módja van a gondolatok csoportosításának. Első a *párhuzamos*, miszerint ugyanazon gondolat különböző szavakkal ismételtetik, s alkotja mintegy a vers elő- és utórészét, például:

Adah és Zillah, halljátok hangomat!

Lamech női figyeljete szavamra.

(*Lamech éneke.*)

Másik az *ellentétes*, midőn a Vers elő- és utórésze ellentétes gondolatot fejez ki, mint
Átok rá, ki téged átkoz,
Áldás rá, ki téged áld.

(Móz. I. 27-28.)

Harmadik az *összerakó* (syntheticus), midőn a rokon eszmék (varia, non diversa) sorozásában némi *haladványt* (progressio) vehetni észre; vagy pedig ugyanazon gondolat, *kiegészítő toldalékkal*, ismételtetik, mint a következő hely Mózes hattyuénekében:

Egek, halljátok meg beszédemet } ellentétes
És halld meg, ó föld, szájam szózatát }

Csöpögjön tanításom, mint az eső }
S hulljon szeliden mint harmat szavam. } összerakó
Mint permeteg a zöld virányra, }
Mint zápor a növény csemetékre:

Mert Isten nevét hirdetem, }
Nosza dicsérjétek az urat! }

Nem volna nehéz a magyar költészetből hasonló eszmesorakozást szemelni ki; de legyen elég csupán a progressióra mutatnom, mely Zrinyi e soraiban felötlük:

Fegyvert s vitézt éneklek, *török hatalmát*
Ki meg merte várni *Szuliman haragját*,
Ama nagy Szulimánnak *hatalmas karját*,
Az kinek *Europa rettegte szablyáját*.

A TOLDI VERSELÉSE

A mű verselése a magyar ütemhangsúlyos versrendszerhez tartozik, versszakai 8–8, páros rímmel kapcsolt, 12 szótagú verssorból állnak. Sorait következetes sormetszet felezi, a metszet két oldalán egy-egy hatos ütempárral. A strófák első négy sorában általában valamilyen cselekményt ír le az elbeszélő, míg a második négy sorban értelmezi azokat. A verselés meghatározó része a páros rímek alkalmazása, melyet Arany a népköltészetten keresztül kedvelt meg. A szerző maga beszél arról, hogy a páros rímek esetében a gondolategységek gyors lezárásra kerülnek, ami tömörséget és sűrűséget ad a verssoroknak.

Korábbi színházi bemutatók

A Toldi első színházi bemutatója 1941-ben volt, amikor Rév István magánbábszínházában, a Nemzeti Bábszínházban megrendezte Arany János elbeszélő költeményének dramatizált változatát. Az előadás szövegének létrehozásában mindenekelőtt arra törekedtek az alkotók,

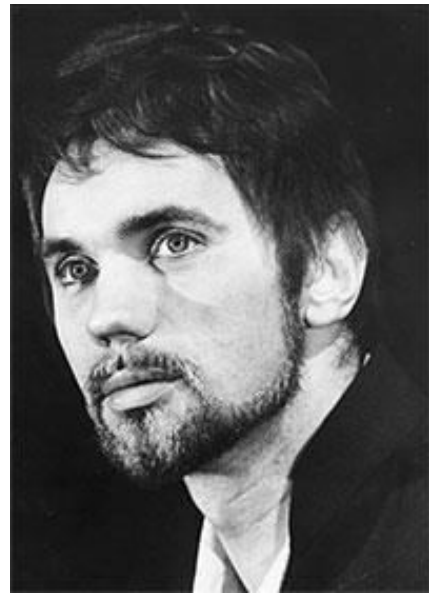
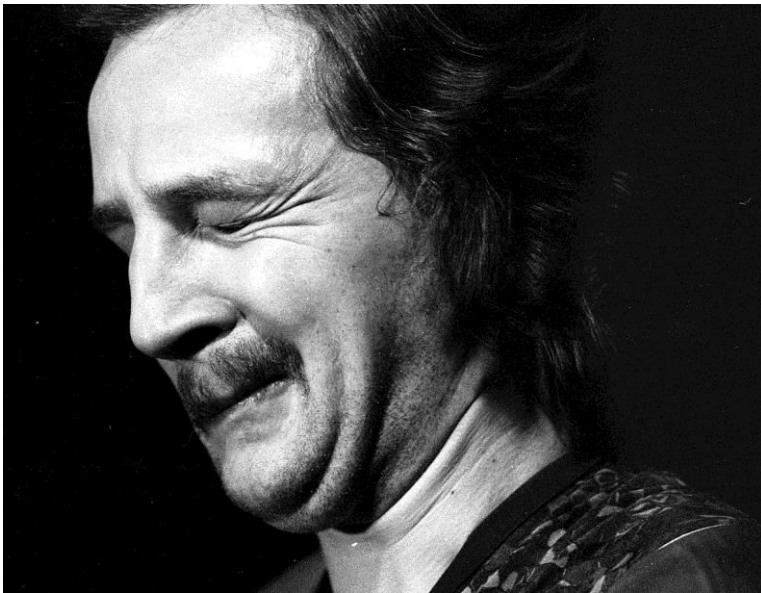

hogy kizárólag az eredeti mű szövege hangozzon el. A dramatikus részeket szerepek szerint szétosztották, míg a narratív mondatokat egy Arany János arcképéről másolt bábfigura mondta el. Az előadás hatalmas sikerét jól jelzi, hogy a következő években összesen 756 alkalommal játszotta a társulat a Toldit.

A monodráma egyetlen színész által előadott prózai színjátéktípus, melyben különböző figurák vagy egy ember különböző belső hangjai szólalnak meg, és ők érzékeltek az egyén küzdelmét. Az első monodramát 1917-ben mutatták be, címe A lélek kulisszái volt.

Monodramaként először 1981-ben a Radnóti Miklós Színpadon, Koncz Gábor főszereplésével mutatták be a Toldit. Az előadás rendezője Bozó László volt, aki ifjúsági, – és felnőtt előadásnak szánta a

színpadi feldolgozást. Később Koncz Gábor szerepét Nagy Attila vette át, aki nyugodtabb, lassabb előadásmódjával harminc perccel hosszabban játszotta az előadást. A szöveget Ilosvai Selymes Péter XVI. századi dalszerző Toldiról szóló dalaival és a Kaláka együttes Toldi feldolgozásaival egészítették ki az alkotók.

ÖTLETEK AZ ELŐADÁS FELDOLGOZÁSÁHOZ

1. Készítsetek egyénileg vagy kis csoportban „stop motion” technikával rövid animációs filmet az „én küzdelmem” címmel!

A stop motion kifejezés a képkockáknként beállított és rögzítési eljárást jelent, amelyet később mozgóképpé dolgoznak össze. A hagyományos filmfelvétellel ellentétben itt nem valós időben megrendezett sebességgel kerülnek rögzítésre az események, hanem a mozgóképet alkotó összes képkocka egy-egy külön beállítást jelent, melyet állókép, azaz fotó formában rögzítenek. Majd az így keletkező állóképeket egymás után vágva, összeillesztve jön létre a mozgókép, animáció. A stop motion film az animációs filmek létrehozásának egyik fő módszere volt a fejlettebb számítógépes technika megjelenése előtt. Habár jelentősége a mozi iparban csökkent, de ma is kedvelt módszer amatőr (kísérletező) filmesek körében, mivel technikai igénye rendkívül minimális. (forrás: wikipédia)

2. Egész csoportos beszélgetés: Mit gondoltok, mit tett hozzá az a történethez az, hogy az előadást monodrámaként vitték színre? Mennyiben változott volna meg az előadás, ha nem egy szereplő játssza?
3. Egész csoportos beszélgetés: Beszéljétek meg, hogy milyen eszközökkel dolgozott Csöre Gábor az előadás során. Hogyan jelenített meg különböző karaktereket?
4. Kiscsoportos feladat: Az itt látható képeken az előadás mely figuráit ismeritek fel? Mik voltak az adott szereplő legfontosabb jellemvonásai? Milyen verbális illetve nonverbális jelekkel mutatta meg ezeket a figurákat és ezek az eszközök mit mondtak el adott szereplőkről?

5. Egyéni vagy kiscsoportos munka: Írjátok át egy-egy epizódot mai nyelvre (megpróbálhatjátok úgy is, hogy a mű eredeti verselését megtartjátok)!

6. Kiscsoportos feladat: Graffiti írás - Az előadás tere egy buszmegállót idéz. Ha Toldi Miklós nyomtatott volna a megálló falán a történet egyes pontjain, mikor és mit írta/rajzolna rá a megálló falára? (Lehet ez egy szó vagy mondat, de lehet akár egy forma vagy egy kép is.) Hogyan néznének ki ezek a graffitik?

Választható esszé témák

1. Mit jelentett számotokra az előadás díszlete?
2. Mennyiben tett hozzá számotokra az animáció és a zenehasználat a történethez?
3. Hogyan képzelnétek el ma Toldit? Miben tudna hős lenni a mai kor Miklósa?

Választható vitatémák

1. Arany János szövege érvényesen és érzékletesen meg tud jelenni egy olyan díszletben, mely korunk egyik hétköznapi helyszínét ábrázolja.
2. Lehet-e hőssé válni a XXI. században? Ha igen, akkor hogyan? Milyen cselekedetekkel?
4. Mit gondoltok, ma az erő vagy az ész korát éljük?